Gemeente Amsterdam

Maatschappelijke visie Haven-Stad

Leefbaar, rechtvaardig en verbonden
November 2020

Inhoud

1 Introductie 3

1.1 Kernwaarden maatschappelijke visie Haven-Stad 6

2 Uitwerking kernwaarden maatschappelijke visie Haven-Stad 7

2.1 Kernwaarde 1: Leefbaar 7

2.2 Kernwaarde 2: Rechtvaardig 8

2.3 Kernwaarde 3: Verbonden 9

3 Een leefbare, rechtvaardige en verbonden stad bouw je samen 11

4 Voorwaarden om de maatschappelijke visie in de praktijk te brengen 14

5 Bronvermelding 16

Bijlage: 17

De kernwaarden in de praktijk: handvatten voor de ambities van Haven-Stad 17

1 Introductie

Van station Sloterdijk, de Coen- en Vlothaven tot de noordzijde van het IJ vindt tussen nu en 2050 de transformatie plaats van haven- en industriegebied naar gemengd woon-werkgebied.

In dit gebied staan straks 50.000 tot 70.000 nieuwe woningen en zijn er tussen de 45.000 tot 58.000 arbeidsplaatsen. Hier ontstaat Haven-Stad, een nieuw stuk Amsterdam binnen de Ring A10, waarbij woningen, winkels, bedrijven en andere voorzieningen in een hoge dichtheid worden gecombineerd. Er wordt op dit moment hard gewerkt aan de toekomst van dit gebied. Een autoluwe, duurzame stad aan het water, toegankelijk voor een diversiteit aan nieuwe bewoners en bezoekers. Om van Haven-Stad een toekomstbestendige leefbare stad te maken, is het ook zaak toekomstbestendige antwoorden te vinden voor maatschappelijke vraagstukken waar Amsterdam nu en straks voor staat. De fysieke transformatie van Haven-Stad kan hieraan bijdragen.

Vanuit verschillende disciplines en domeinen zijn op basis van de ontwikkelstrategie uitwerkingen gemaakt voor de inrichting van het toekomstige Haven-Stad. De eerste vijf motto's van Haven-Stad zijn met name te vertalen in een fysiek raamwerk. Het zesde motto, 'samenwerken en samenleven, voor en door mensen' vraagt een andere aanpak. Wat in de ontwikkelstrategie nog ontbrak, was een brede visie op het maatschappelijk functioneren van Haven-Stad. Hiertoe is in 2019 vanuit het programma Haven-Stad en vanuit het Sociaal Domein gezamenlijk opdracht gegeven om te komen tot uitgangspunten voor een inclusieve, toekomstbestendige stad met aandacht voor de rol van Haven-Stad voor Amsterdam en de regio en de identiteit van dit gebied. Deze zijn neergelegd in een maatschappelijke visie voor Haven-Stad. Deze visie biedt een sociale blik op stedenbouw en draagt bij aan de realisatie van ambities uit het sociaal domein en geeft invulling aan het 6e motto 'samenwerken en samenleven voor en door mensen'.

Tijdens de door Waag georganiseerd workshops, een publiekssessie in het Pakhuis de Zwijger en de vele gesprekken die vooraf gingen aan de totstandkoming van onderhavige visie werd duidelijk dat de gesprekspartners de urgentie voelden om in de context van Haven-Stad naar een nieuwe manier van samenleven te komen. Het hielp hen om daarbij nieuwe woorden te gebruiken of om gezamenlijk (nieuwe) lading te geven aan begrippen. Denk daarbij aan: gemeenschapszin, *communities*, *commons*. De vragen zijn: Voor wie is Haven-Stad? En hoe kunnen Amsterdammers uit alle lagen van de bevolking en met diverse achtergronden zich daar thuis voelen.

De deelnemers willen plekken voor: 'vrije ruimte' voor alle burgers, niet alles vooraf volledig gepland, de kracht van groen benutten en zelfvoorzienend zijn. Zij wensen binnen Haven-Stad ruimte waar je als gemeenschap nieuwe vormen van eigenaarschap en betrokkenheid kan verkennen. Gesignaleerd wordt dat dit de huidige 'tijdsgeest' is, maar ook dat het gaat om 'je schrap zetten' tegen de ingrijpende veranderingen die op ons afkomen, zoals de klimaatcrisis en als een antwoord op collectieve vraagstukken in een geïndividualiseerde samenleving; langer op jezelf (moeten) wonen, toegenomen eenzaamheid, kwetsbare doelgroepen die niet meer intramuraal wonen als gevolg van beleidswijzigingen ten aanzien van deze doelgroepen etcetera.

Maatschappelijke waarde is lastiger meetbaar[1] en kent daarvoor minder instrumenten dan fysieke ontwerpen of economisch rendement, maar is daardoor niet minder waardevol. Deze maatschappelijke visie kijkt met een sociale blik naar stedenbouw en geeft antwoord op de vraag: 'Hoe kan Haven-Stad ontwikkeld worden, zodat het bijdraagt aan de ambities van het sociaal domein?' Denk hierbij aan welke maatschappelijke voorzieningen er nodig zijn en waar ze het best geplaatst kunnen worden. Of de maatschappelijke gevolgen van het ontwerp van het stratenplan en van het mobiliteitsnetwerk. Maar ook hoe Haven-Stad een antwoord kan geven op huidige maatschappelijke vraagstukken als: segregatie, kansenongelijkheid, eenzaamheid, of het lerarentekort.

Het ontwikkelen van een maatschappelijke visie aan de voorkant van gebiedsontwikkeling, zeker op de schaalgrootte van Haven-Stad, is nieuw. De gemeente is aan het pionieren. Het biedt enorm veel kansen, ook voor de rest van de stad en in het bijzonder de aanpalende stadsdelen Noord en Nieuw West, om het sociaal domein aan de voorkant te betrekken. De maatschappelijke gevolgen van gebiedsontwikkeling zonder nagedacht te hebben over wie er dan straks gaan wonen en welke impact groen, een stratenpatroon, de ligging van huizen heeft op het leven van mensen is soms groot. Omdat dit nieuw is beginnen we met het uitwerken van een goede basis, om het vervolgens Haven-Stad specifiek te maken. Maar het schrijven van deze visie alleen is niet voldoende. Daarna is het zaak de visie door te ontwikkelen in praktische richtlijnen met een bijpassend instrumentarium, om voortgang te monitoren en te laten landen in de ontwikkeling van Haven-Stad. Dit stelt eisen aan het ruimtelijk domein en aan het sociaal domein om daadwerkelijk en vroegtijdig samen te werken, samen te besluiten en samen te financieren.

De voorliggende maatschappelijke visie is gestoeld op drie kernwaarden: *leefbaar, rechtvaardig en verbonden*. Deze waarden zijn tot stand gekomen door het doorlopen van het proces van bureauonderzoek tot en met de voornoemde workshops, gesprekken met velen en de publiekssessie in Pakhuis de Zwijger. De drie kernwaarden kwamen daarin naar voren als de basis voor het succesvol implementeren van een brede maatschappelijke visie. Ze zijn toepasbaar op gebiedsontwikkeling in algemene zin, maar worden

[1] Zie hiervoor Gemeente Amsterdam, Projectmanagementbureau: Mensen maken de stad. Samenwerken aan de ruimtelijke en sociale aspecten van Amsterdam, oktober 2017.

in deze visie vertaald naar de specifieke context van Haven-Stad. Ze vormen het leidmotief van dit stuk. Je thuisvoelen, herkend en erkend voelen en eigenaarschap voelen voor je directe omgeving vallen samen met zowel de drie kernwaarden in dit stuk als het abstractere concept van nabijheid.

Hoe kan het proces vanaf nu de maatschappelijke visie en onderliggende kernwaarden en werkwijze ondersteunen? Deze visie vraagt om een integrale aanpak van stadsontwikkeling. Dat houdt in dat er, naast de rol van innovaties in Haven-Stad op het gebied van bijvoorbeeld circulair en autoluw, een gelijkwaardige rol gegeven moet worden aan 'sociale innovatie' als proces[2].

De transformatie van Haven-Stad biedt een haast unieke kans om de voornoemde kernwaarden vanaf het begin, naast de andere innovaties, in de praktijk te brengen en te waarborgen. Belangrijk daarbij is Haven-Stad als een 'ecosysteem' te zien waarin verschillende onderdelen met elkaar 'samenwerken' om verbindingen te creëren: veranker onderwijs en sport in de buurt, geef een sociale rol aan bedrijven, stimuleer coöperaties en nieuwe vormen van eigenaarschap, plaats publieke voorzieningen dusdanig dat bewoners en gebruikers worden uitgenodigd om hun eigen buurtje uit te komen. Dergelijke voorbeelden zijn handig bij het visualiseren van praktische handvatten die uit de maatschappelijke visie zijn af te leiden naar de realiteit van Haven-Stad.

Daarnaast biedt de schaalgrootte van Haven-Stad de ruimte om te experimenteren met nieuwe vormen en initiatieven op het gebied van onderwijs, werk, wonen, zorg en veiligheid. Dit stelt Haven-Stad in staat toekomstbestendige oplossingsrichtingen voor maatschappelijke uitdagingen te ontwikkelen vanuit de voornoemde kernwaarden.

Belangrijk is ten slotte te benadrukken dat deze maatschappelijke visie een 'levend document' is: de keuzes moeten steeds opnieuw bevraagd en getoetst worden en meebewegen met de veranderende maatschappij, maatschappelijke behoeften en uitdagingen. Ten behoeve van dit dynamische proces worden in hoofdstuk 4 aanbevelingen geformuleerd.

Leeswijzer
In het eerste hoofdstuk worden de kernwaarden van de maatschappelijke visie voor Haven-Stad (leefbaar, rechtvaardig en verbonden) geïntroduceerd. Hierna volgt in hoofdstuk 2 de uitwerking van deze kernwaarden voor Haven-Stad: wat betekent leefbaar, rechtvaardig en verbonden voor Haven-Stad? In hoofdstuk 3 wordt een rode draad door deze visie

[2] Sociale innovatie:
- Gaat uit van een nieuwe manier van denken, doen, en organiseren.
- Draagt bij aan empowerment van burgers en kan vanuit alle partijen in de maatschappij komen.
- Herdefinieer participatie. De participatie van burgers gaat niet over participatie in het beleid van de overheid, maar over participatie in een maatschappelijk vraagstuk. Sociale innovatie initiatieven lopen vaak voor in het aankaarten en aanpakken van deze problemen ten opzichte van beleid.
- Participatie is een multi-actor fenomeen, met verschillende constellaties en rollen.

Zie ook: https://waag.org/nl/project/sociale-innovatie

uitgelicht: participatie zal op diverse manieren een rol gaan vervullen in Haven-Stad. Dit hoofdstuk licht toe hoe participatie geïnterpreteerd kan worden en hoe het in Haven-Stad toegepast kan worden. In de bijlage wordt een voorzet gedaan over het 'hoe' van de kernwaarden: welke praktische handvatten kunnen vormgegeven worden voor de toepassing van leefbaar, rechtvaardig en verbonden in de realiteit van Haven-Stad? Dit betreft een aanloopje naar de doorvertaling van de visie in de beleidsstukken (Ruimtelijk Raamwerk, Uitvoeringsprogramma) en de praktijk van Haven-Stad.

1.1 Kernwaarden maatschappelijke visie Haven-Stad

Leefbaar
In hoeverre een stad leefbaar is, hangt samen met wat bewoners en gebruikers onder 'het goede leven' verstaan. Een leefbare stad gaat over de mate waarin het aantrekkelijk is om er te wonen, te werken of te verblijven en in hoeverre je je er goed op je plek kunt voelen. De juiste mix van voorzieningen, fysieke omgevingskenmerken, bewonerssamenstelling, woningtypen en veiligheidsfactoren draagt daaraan bij. Een leefbare woonomgeving gaat verder dan schoon, heel en veilig. Het is ook direct verbonden met een *gezonde* woonomgeving, denk bijvoorbeeld aan voldoende groen, geen geluidshinder, schone lucht, geen hittestress[3]. Dat de omgeving voldoet aan deze eisen, betekent echter niet vanzelfsprekend dat deze door bewoners en gebruikers als prettig wordt ervaren. Je thuis en veilig voelen zit ook in elementen die mensen verbinden aan zowel elkaar als aan waar zij wonen.

Rechtvaardig
In een rechtvaardige stad is de infrastructuur er om de behoeften van alle bewoners en de gebruikers van de stad zo goed mogelijk te faciliteren en wordt ervoor gezorgd dat zij ook zeggenschap hebben over de ontwikkeling van hun woon-, werk- en leefomgeving. De rechtvaardige stad nodigt uit tot 'eigen maken', tot initiatief, in alle fasen van de ontwikkeling van Haven-Stad. De focus ligt niet op welvaart maar op de ontwikkeling van capaciteiten en handelingsvaardigheid die mensen in staat stelt om de kwaliteit van hun leven te vergroten. Solidariteit is een belangrijke voorwaarde voor het goede leven. Daarbij is het belangrijk dat je je op een gelijkwaardige manier kunt verhouden tot de ander en dat iedereen kan meedoen. De rechtvaardige stad vraagt dan ook om ontwikkelplannen waarin keuzes niet alleen gemaakt worden op basis van economisch rendement, maar ook met aandacht voor de opbrengsten ervan in de vorm van welbevinden en sociale implicaties.

Verbonden
Of je je verbonden voelt heeft te maken met of je herkend en erkend wordt door de mensen om je heen. En of je zelf betekenis kunt geven aan een plek, aan je contacten en aan hetgeen je zelf meebrengt. Verbinding ontstaat niet van de ene op de andere dag, dit moet groeien. Ontmoetingen zijn een startpunt voor verbinding. Ze zijn vaak toevallig, maar door hier aandacht aan te besteden in het ontwerp, kan er gelegenheid gecreëerd worden om deze ontmoetingen structureler te laten plaatsvinden.

[3] Zie hierover ook: Koers 2025. Ruimte voor de stad. Gemeente Amsterdam, april 2016.

2 Uitwerking kernwaarden maatschappelijke visie Haven-Stad

2.1 Kernwaarde 1: Leefbaar

Een leefbare stad hangt samen met de mate waarin het aantrekkelijk is om er te wonen, werken of verblijven en in hoeverre je je er thuis en veilig kunt voelen. De juiste mix van voorzieningen, fysieke omgevingskenmerken, bewonerssamenstelling, woningtypen en veiligheidsfactoren kan daaraan bijdragen. Je ergens thuis en veilig voelen, een *sense of belonging*, zit ook in elementen die mensen verbinden aan zowel elkaar als aan waar zij wonen.

Elementen van de leefbare stad zijn terug te vinden in allerlei hoogstedelijke gebieden in binnen- en buitenland. Nationaal en internationaal onderzoek (onder meer in steden als Den Haag, Rotterdam en Utrecht maar ook Vancouver) geeft aan:

- Dat de leefbare stad zich manifesteert door fijnmazige verbindingen voor voetgangers, fietsers en openbaar vervoer die de bereikbaarheid en toegankelijkheid binnen, van en naar het gebied verhogen;
- Ook een aantrekkelijke, groene openbare ruimte met levendige straten die uitnodigen tot sociaal contact in de voorbijgang bijdragen aan een leefbare stad;[I]
- De hoogste gebouwen zich er voornamelijk bevinden rondom stations om bereikbaarheid te waarborgen en levendigheid rond het station te stimuleren. Lagere gebouwen bevinden zich verder van het station af, in de andere delen van de wijk;[II]
- Daarnaast is een leefbare stad in een hoogstedelijke omgeving gebaat bij het stimuleren van (groot- en kleinschalige) bedrijvigheid, bij diverse vormen van activiteit in de plinten en bij relatief simpele ingrepen zoals het gebruik van geveltuintjes.

Ervaringen uit eerdere gebiedsontwikkeling in Amsterdam, en internationale ervaringen zoals in Vancouver en Londen, laten ook zien waar ruimte voor verbetering zit. Het op grote schaal privatiseren van openbare ruimte, verlies van woonruimte voor vitale beroepen en het verdwijnen van bedrijvigheid

hebben niet bijgedragen aan de leefbaarheid van eerdergenoemde internationale voorbeelden.

Ook de manier waarop het stratenpatroon is ingericht, speelt een rol bij de leefbare stad. De beleving van een efficiënt raster is wezenlijk anders dan die van een vertakt geheel aan tussenstraatjes. Een autoluwe of doodlopende straat kan het straatleven doen opbloeien en laten floreren, en een oude fabriek kan 'in de weg staan', maar kan ook een speel-, leer- en ontmoetingsplaats vormen voor alle leeftijden. Tegelijkertijd moet gewaakt worden voor het overmatig toe-eigenen van openbare ruimte door specifieke groepen bewoners en andere gebruikers, waardoor deze ontoegankelijk wordt voor anderen.

In een (woon)omgeving met relatief veel hoogbouw draagt niet alleen de vormgeving van de horizontale straat bij aan het gevoel van leefbaarheid en de verbinding met anderen. Ook de verticale straat biedt perspectief: waar de mogelijkheden op de grond ruimtelijk beperkt zijn kunnen 'straatelementen' zoals buitenspeelruimte en ontmoetingsplekken gecreëerd worden ín en óm de hogere gebouwen. In een omgeving als Haven-Stad, met mogelijk hoge milieubelasting in de nabije omgeving, is het extra belangrijk om aandacht te hebben voor luchtkwaliteit en geluid in relatie tot het welzijn van bewoners. Ook dat valt onder leefbaarheid.

Verder kunnen in het kader van gezonde leefomgeving ambities als rookvrij opgroeien en belangstelling voor de voedselomgeving gecombineerd worden met sport, spelen en groen; liefst in nabijheid van werk en voorzieningen.

Een leefbare stad gaat over mensen: het gaat om wie er wonen en waartoe hun buurt en wijk hen gelegenheid biedt. De fysieke en geplande omgeving is daar een basis voor en vormt het kader waarbinnen het leven zich zal gaan afspelen. Maar een leefbare stad is niet voltooid zodra de fysieke omgeving is vormgegeven. Maatschappelijke behoeften en uitdagingen veranderen, waardoor accenten zullen veranderen.

2.2 Kernwaarde 2: Rechtvaardig

In een rechtvaardige stad is de infrastructuur er om de behoeften van alle bewoners en de gebruikers van de stad zo goed mogelijk te faciliteren en wordt ervoor gezorgd dat zij ook zeggenschap hebben over de ontwikkeling van hun woon-, werk- en leefomgeving. De rechtvaardige stad nodigt uit tot 'eigen maken', tot initiatief, in alle fasen van de ontwikkeling van Haven-Stad

Rechtvaardig[III] Haven-Stad stelt haar bewoners en gebruikers in staat om voor zichzelf een goed leven te ontwikkelen. De gebouwde stad en haar voorzieningen vormen een basis die kansen biedt voor de ontwikkeling en groei van Haven-Stadters, de bewoners in aanpalende buurten, Amsterdammers en de regio[IV] Een basis die niet geheel in beton gegoten is, zodat er zeggenschap over blijft en meegegroeid kan worden.[V]

Rechtvaardig Haven-Stad gaat over gelijke kansen, ongeacht de buurt waar je woont of de school waar je naartoe gaat.[VI] Dat betekent niet dat iedereen hetzelfde moet zijn, in tegendeel: Haven-Stadters krijgen de gelegenheid om zich te ontwikkelen op een manier *waarop zij dat willen*. Verschillen zijn immers belangrijk voor een inclusieve, leefbare stad: ze geven levendigheid, spontaniteit, doorbreken monocultuur, maken weerbaar en bieden kansen.

Tegelijkertijd omvat de rechtvaardige stad ook de noodzaak om diegenen te ondersteunen die niet altijd uit eigen beweging in staat zijn om zich te ontwikkelen. Rechtvaardig betekent een steuntje in de rug voor kwetsbare groepen (ouderen, statushouders, mensen met een fysieke of psychische belemmering etc.) en bijzondere aandacht voor hun (fysieke) beweging door Haven-Stad.

Goede, toegankelijke loop-, fiets- en ov-verbindingen tussen buurten en wijken nodigen uit om op andere plekken te komen en stimuleren onderlinge uitwisseling. Dat is belangrijk om verschillen niet te groot te laten worden, en het voorkomt dat er plekken ontstaan waar bewoners en gebruikers 'niets te zoeken' zouden hebben.[VII] De *sense of belonging* is ook in andere buurten belangrijk en wekt begrip op voor elkaar.[VIII]

Hetzelfde geldt voor groen en maatschappelijke voorzieningen als sportvelden, scholen en kunst: zij zijn een reden om erop uit te gaan en stimuleren interactie, bewegen, ontspanning en ontmoeting. Hun ontwerp en locatie zijn bedacht op toegankelijkheid zodat iedereen er kan komen, en in de planning van de

gebiedsontwikkeling is rekening gehouden met sociale gevolgen, zeker ook voor kwetsbare groepen, naast economisch rendement.[IX] Het verschil tussen gelijkheid en rechtvaardigheid moet hier worden benadrukt. Hoewel beide begrippen gelijkwaardige deelname beogen, bereikt gelijkheid dit door iedereen gelijk te behandelen *ongeacht* (verschil in) behoefte, terwijl rechtvaardigheid dit bereikt door mensen verschillend te behandelen, afhankelijk van de behoefte.

Ten slotte werkt 'rechtvaardigheid' door in het ontwerp- en transformatieproces van Haven-Stad. Daarin moet ruimte blijven voor zeggenschap van (toekomstige) bewoners en gebruikers. Steeds krijgen betrokkenen en geïnteresseerden de gelegenheid om zich de transformatie eigen te maken en hun eigen verhaal te schrijven (zie hoofdstuk 4 voor meer over participatie).

2.3 Kernwaarde 3: Verbonden

Haven-Stad belooft een intensief stuk stad te worden, vol bewoners, bezoekers en bezigheden. Het zou jammer zijn als mensen zich daarin verloren gaan voelen. Om dit te voorkomen wordt er bij het maken van het ontwerp van Haven-Stad aandacht besteed aan het thema: verbondenheid.[X] Hiermee wordt een mogelijkheid gecreëerd om maatschappelijke vraagstukken als eenzaamheid aan te pakken.[XI]

Mensen die goede contacten hebben met anderen zijn gelukkiger en zowel fysiek als geestelijk gezonder. Met wie je verbonden bent, verandert gedurende je leven: buurt, gezin, werk, vrienden, lotgenoten. Je hele leven ga je door transities (het krijgen van een gezin, pensionering, ziekte, verlies etc. in wat in feite een steeds meer 'onchronologische levensbiografie' is[XII]). Je (fysieke/sociale/economische) omgeving kan je helpen door die transities heen te gaan. Door te zorgen dat je flexibel bent, dat je je kunt aanpassen, dat niet alles 'op z'n kop staat' als je bijvoorbeeld alleen komt te staan of ziek wordt en ergens anders helemaal opnieuw moet beginnen. Dit kan onder meer door een flexibele omgeving te bouwen die daarop aangepast kan worden.

Mensen maken deel uit van vele groepen. Met wie je je verbonden voelt is niet alleen afhankelijk van culturele en economische achtergrond. Verbondenheid heeft te maken met de vraag of jij je op een gelijkwaardige manier kunt verhouden tot de ander. Een bepaalde mate van monocultuur (in de vorm van gelijkgestemdheid) in een buurt hoeft daarbij niet negatief te zijn. De behoefte tot verbinding is sterk, maar het schuurt soms ook door 'te veel samen', door te grote verschillen tussen mensen (huur/koop, oud/jong etc.).[XIII] Samenwonen en delen met gelijkgestemden lijkt makkelijk(er) te zijn. Belangrijk is daarbij wel dat de omgeving helpt verbindingen te slaan tussen de verschillende bewoners van Haven-Stad zodat geen losse monoculturen ontstaan.

Een gevoel van verbondenheid heeft te maken met de mogelijkheid zelf betekenis te geven aan een plek, aan je contacten en aan hetgeen je zelf 'meebrengt'. Als ik een eigen tuintje kan maken, zorg ik voor die plek, voel ik me verbonden. Als mijn sociale leven zich afspeelt op een plek, krijgt die plek betekenis. Als ik mezelf kan verwezenlijken op een plek, ben ik die plek dankbaar. Individuele bewoners kunnen hier zelf invloed op hebben, door er bijvoorbeeld hun eigen werk te creëren.

Ontmoeting creëren
Elkaar tegenkomen is een startpunt voor verbondenheid, maar kan ook iets vluchtigs hebben. Samen iets ontdekken, laten ontstaan, ontwikkelen, neerzetten, draagt structureel bij aan verbondenheid. Het geeft eigenaarschap[4]. Dit kan deels gefaciliteerd worden door de infrastructuur (denk aan publieke ruimte, sociale ruimte, groen), deels door vrije ruimte voor initiatieven, maar ook door rafelranden in het gebied te houden die mensen uitdagen. Uitdaging zorgt voor ontregeling, opwinding, uniciteit en gevoel van vrij zijn. Ook de voor Haven-Stad kenmerkende plekken (kranen en andere stoere *landmarks*) dragen bij aan een gevoel van herkenbaarheid en eigenheid. Tegelijkertijd kunnen zij verhalen en associaties oproepen en bevatten; daar kun je je mee verbinden. Broedplaatsen en creativiteit (iets dat er nu vaak alleen tijdelijk mag zijn) kunnen op dezelfde manier bezieling geven aan een plek. Lokale binding zit ook in gebruik van lokale producten en materialen. Hiermee creëer je ook de identiteit van Haven-Stad.

[4] Met eigenaarschap wordt bedoeld de mate waarin bewoners/gebruikers van een gebied zich verantwoordelijk voelen voor het gemeenschappelijk belang en zich deze kunnen toe-eigenen en actief eigen initiatieven op kunnen ontwikkelen.

Deelgebruik en functies
Verbondenheid moet groeien. Ontmoetingen zijn vaak toevallig, maar kunnen gepland en structureel gemaakt worden door hier aandacht aan te besteden in het ontwerp en programmering. Veel gebouwen vervullen hun voornaamste functie slechts een paar uur per dag: scholen staan 's avonds leeg en kantoren 's nachts. Het over elkaar heen leggen van deelgebruik en functies voorkomt leegstanden – mits het gebruik deels overlapt – creëert gedeelde (fysieke en mentale) ruimte waar je je bewust tot elkaar verhoudt. Schaarste – niet overvloed – brengt het principe van delen tot stand. Daarnaast vervullen onderwijsvoorzieningen (al dan niet gericht op 1 tot 100 jarigen) een belangrijke verbindende functie tussen bewoners.

Ook technologie kan een rol spelen in het creëren van (lokale) verbondenheid: '*smart mobility hubs*' en '*smart citizens*' kunnen daarvan een Haven-Stads voorbeeld zijn. De fysieke en virtuele stad raken meer en meer verweven met elkaar, denk aan mobiele communicatie, draadloos internet, GPS navigatie, sensoren, cameratoezicht en mediaschermen. De 'slimme stad' wordt ingezet als een manier om de kwaliteit van leven te bevorderen. Individuele burgers hebben daar nu vaak geen rol in, maar dat kan wel. Sterker nog: dit draagt bij aan een groter eigenaarschap over de stad.[5] Tegelijkertijd moet ervoor gewaakt worden dat (de plannen voor) Haven-Stad geen utopie aan Tech-oplossingen gaat creëren – in een leefbare, rechtvaardige en verbonden Haven-Stad moeten ook laaggeletterden en ouderen mee kunnen doen.

Verbinding met de omgeving
Verbondenheid betekent dat Haven-Stadters Amsterdammers zijn, en dat omgekeerd Amsterdammers en bewoners uit de regio als vanzelfsprekend in Haven-Stad verblijven (om te werken, sporten, bezoeken en ontdekken, ontwikkelen, etc.). Nieuwe – betaalbare en toegankelijke – verbindingen moeten ontstaan om Haven-Stad volwaardig onderdeel van de stad en regio te laten worden): boven en onder het IJ, met West, fietsverbindingen, nieuwe metrolijnen en stations, nieuwe tram- en busverbindingen, een verbinding met Zaandam.

De realisatie van Haven-Stad biedt kansen voor bewoners uit de omliggende buurten. Bewoners uit deze buurten, die niet alle even welvarend zijn, kunnen gebruikmaken van de nieuwe voorzieningen en verbindingen. Ook het water wordt zodanig ontsloten dat de hele stad hiervan kan meeprofiteren. Vergezichten, open ruimte, voorzieningen die bijdragen aan ontwikkeling van bewoners, ontmoeting, actief en inactief met het water bezig zijn toegankelijk is en blijft voor alle Amsterdammers.

Nieuwe initiatieven
Interactie tussen Amsterdammers met diverse achtergronden is van wezenlijk belang om verbinding en sociale cohesie te kunnen opbouwen. Een grote maatschappelijke uitdaging die hieraan gerelateerd is, is de steeds verdergaande segregatie op met name Amsterdamse basisscholen.[XIV] Kinderen die samen opgroeien, spelen en leren kunnen de bruggenbouwers van de toekomst vormen voor deze sociale verbindingen in Haven-Stad.

[5] Denk aan het real-time meten en uitwisselen van individuele metingen van luchtkwaliteit door burgers of aan het 'mede-ontwerpend' zelf ingrijpen in je eigen fysieke leefomgeving.

3 Een leefbare, rechtvaardige en verbonden stad bouw je samen

Veel van de aanbevelingen in dit document zijn gericht op mee doen en mee ontwerpen, op het vroegtijdig, gelijkwaardig en flexibel betrekken van bewoners en gebruikers van Haven-Stad. Voor verschillende mensen en in verschillende situaties betekent participatie iets anders. Belangrijk is te onderscheiden wie participeert en in welke mate de uitkomsten van het participatieproces tot een onmisbaar deel van het eindresultaat leiden. De mate waarin Haven-Stad straks daadwerkelijk een leefbare, rechtvaardige, verbonden stad is, wordt nu al bepaald, niet pas in de fase van stenen en constructie. Om de kernwaarden van de maatschappelijke visie Haven-Stad te realiseren, moeten die ook ingebed zijn in het proces.

Participatie is geen doel op zich, maar creëert waarde op meerdere niveaus in een open en flexibel proces. Een leefbare, rechtvaardige en verbonden stad bouw je samen. Vrijheid, creativiteit en vooral doorzettingsvermogen maken deel uit van dat proces. Globaal gesteld betrekt een participatief proces het 'ecosysteem' van burgers, belangenorganisaties, overheid, onderzoekers en bedrijvigheid op zo'n manier dat alle belangrijke spelers op een gelijkwaardige manier kunnen samenwerken in het tackelen van maatschappelijke opgaves. Met verschillende rollen en belangen op verschillende momenten in het proces, variërend van meeluisteren en meedoen tot meebeslissen.

Zorg dat je als gemeente vroegtijdig als 'Havenmeester' op een strategische plek in het transformatiegebied zichtbaar en benaderbaar bent voor bewoners, gebruikers en geïnteresseerden met ideeën en zorgen. Ben je bewust van degenen die je niet hoort. Neem (toekomstige) bewoners, gebruikers en geïnteresseerden mee, haal verhalen op en begin 'een community te bouwen aan de voorkant'. Dit vraagt om een actieve betrokkenheid van beleidsmakers en bereidheid om met anderen in gesprek te gaan en samen te werken. Laat kleine partijen, organisaties en collectieven ook mede-ontwikkelaars en beheerders zijn van de gebouwen en de openbare ruimte. Betrek ook op structurele basis kinderen en jongeren. En betrek de 'buren' van Haven-Stad bij de transformatie.

Figuur 1 Model: Danny Burns et al. 'Making community participation meaningful. A handbook for development and assessment' (2004), aangepast: Waag, 2020[XV]

Positie op de ladder		Toelichting
Eigenaarschap	9	Gemeenschap heeft eigendom van alle assets - er zijn geen voorwaarden
Controle	**8**	**Gemeenschap heeft controle over alle activiteiten, maar alleen binnen overeengekomen en vastgelegde voorwaarden**
Substantieel delegeren	**7**	**Partnerorganisaties geven een fors deel van de beslisruimte aan gemeenschappen**
Beperkt delegeren	**6**	**Partnerorganisaties geven een beperkt deel van de beslisruimte aan gemeenschappen**
Adviserende bijdrage	**5**	**Gemeenschap heeft formeel geregelde adviserende rol**
Oprechte consultatie	**4**	**Gemeenschap heeft een formeel geregelde adviserende rol**
Hoge kwaliteit informatie	**3**	**Gemeenschap wordt voorzien van kwalitatieve informatie**
Consultatie, gecontroleerd door beslissers	**2**	**Gemeenschap wordt geconsulteerd, maar alleen voor opties die vooraf zorgvuldig zijn geselecteerd door beslissers**
Lippendienst	**1**	**Ondanks mooie woorden, is er geen sprake van participatie**

Richt de digitale infrastructuur in als publieke ruimte, gericht op meedoen en ontmoeting: laagdrempelig, toegankelijk, veilig en transparant. Zorg dat de gemeente hier ook een gezicht in heeft. Breid bijvoorbeeld de website 'overhavenstad.nl' uit, zodat het proces en de vraagstukken rond stadmaken in Haven-Stad zichtbaar worden voor bewoners, toekomstige bewoners, ondernemers, professionals, scholieren/studenten en overige geïnteresseerden.

Bied ook een kader voor samenwerking met bedrijven. Als het lukt om dat voor elkaar te krijgen, kan Haven-Stad in al haar verschillende fasen van ontwikkeling synoniem zijn voor 'daar zijn mogelijkheden'.

Al sinds de jaren '50 wordt voor dit vraagstuk de participatieladder gebruikt. Hiervan zijn veel verschillende versies in omloop. De gemeente Amsterdam heeft hiervoor de leidraad participatie opgesteld.[XVI] Hierin onderscheidt zij draagvlak onder bewoners en kwaliteit van projecten als redenen voor participatie en vier rollen voor bewoners: raadplegen, adviseren, co-creëren en beslissen. In de participatieladder van Burns worden meer rollen benoemd die een beeld geven van de reikwijdte van participatie. Belangrijk om te zorgen dat deelnemers vooraf weten welke invloed zij hebben, welke randvoorwaarden (kaders) er zijn en wat het uiteindelijke doel is. Als het bestuur afwijkt van de inbreng van bewoners, moet dit goed worden gemotiveerd en gecommuniceerd.
Participatie als onderdeel van de maatschappelijke visie Haven-Stad gaat om *daadwerkelijk* betrekken, met zeggenschap, van lokale betrokkenen; de hoogste sporten van de participatieladder - in iedere fase van het transformatieproces. Als lokale betrokkenen kun je het netwerk van toekomstige bewoners/gebruikers zien - wie blijft en wie komt en waar moet ik mee gaan praten, publiek en privaat - maar daarnaast ook de ontwikkelaars en contractpartijen die de resultaten van participatie mee moeten nemen in hun proces, en uiteraard de gemeente zelf. Participatie betreft een publiek-private-collectieve samenwerking binnen de meer traditionele vormen van gebiedsontwikkeling en -transformatie, maar ook ruimte voor laagdrempelige en kleinschalige ontwikkelingen van onderop.

'Nadeel' van de ladder is dat een aantal elementen buiten beschouwing wordt gelaten die relevant zijn voor Haven-Stad, zoals het betrekken van de private sector, de meer informele '3d sector ' van collectieven, vrijwilligers-,non-profit organisaties en de verschillende karakteristieken en contexten van de betrokken actoren. Hoe meer sectoren betrokken zijn in participatie, hoe complexer.

Elke sector kent eigen karakteristieken aan macht- en omgangsverhoudingen, businessmodel en sfeer.

Om dit zichtbaar te maken is de participatiedriehoek als denkraam voor participatie ontwikkeld. De maatschappij wordt hierbij in vier 'sectoren' gesplitst, waarin iedere sector een eigen rol en eigen belangen heeft:

1. diverse overheden
2. bedrijven
3. maatschappelijke organisaties
4. huishoudens, burgers, bewonersverenigingen

Overheid, maatschappelijke instellingen en bedrijven zijn allemaal formele organisaties, terwijl burgers en hun huishouden informele 'organisaties' zijn. Burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven zijn allemaal private personen of rechtspersonen, tegenover een overheid die het publieke domein vertegenwoordigt. Maatschappelijke instellingen, overheid en huishoudens zijn niet winst gedreven tegenover bedrijven die dat wel zijn.

In een participatieproces worden deze scheidingen doorkruist en komen niet alleen de verschillende belangen bij elkaar, zoals wonen versus productieve bedrijvigheid, maar ook de karakteristieken aan macht- en omgangsverhoudingen, businessmodel en sfeer ontmoeten elkaar, vaak zonder dat we ons daar volledig van bewust zijn, of een vooraf gedefinieerde strategie hebben hoe daarmee om te gaan. Het ontwikkelen van 'voelsprieten' voor de dynamiek die ontstaat als de verhoudingen uit verschillende sectoren bij elkaar komen is belangrijk.

Veel kan al vroegtijdig vanuit een participatieve aanpak aangevlogen worden, maar de maatschappij in en van Haven-Stad, ontstaat pas écht zodra bewoners en gebruikers met elkaar gaan samenleven. De volgtijdelijke ontwikkeling van delen van Haven-Stad biedt een uitgelezen kans hier participatief en iteratief te werk te gaan. In het programmaplan (zie ook paragraaf 4.3) kan de participatie aanpak en bijbehorende evaluatiemomenten voor Haven-Stad nader uitgewerkt worden.

Figuur 2 Model: Participatiedriehoek
The Welfare Mix, Evers en Laville (2004),
aangepast: Waag, 2020

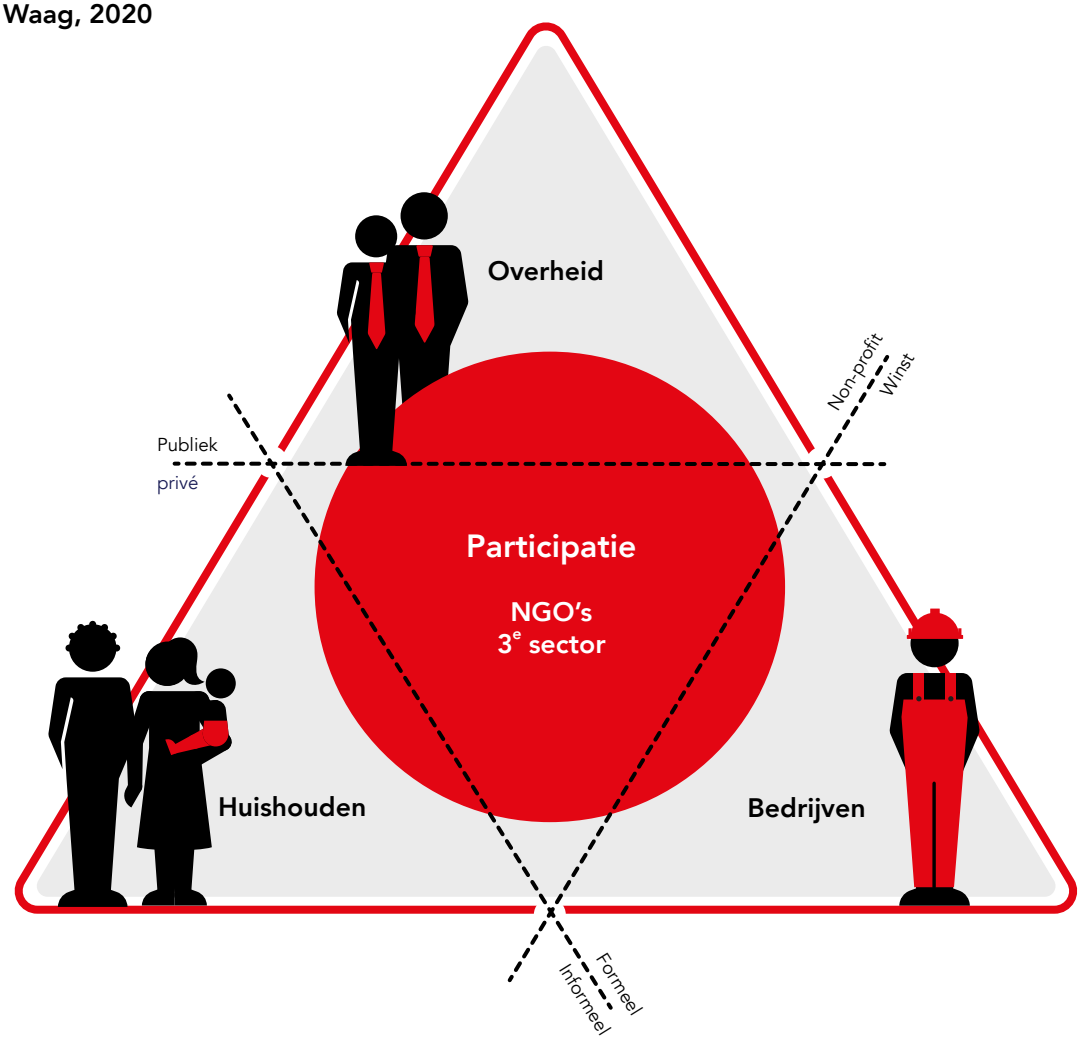

4 Voorwaarden om de maatschappelijke visie in de praktijk te brengen

Deze visie vormt de basis voor een open en participatief proces. Voorwaarden (en kansen) voor de gemeente Amsterdam om hieraan invulling te geven, worden hieronder genoemd. Hierbij is onder meer gekeken naar het Maatschappelijk akkoord Amsterdam.[XVII] En ook voor deze invulling geldt: ontwikkel iteratief, gezamenlijk en transparant.

Verankering van Sociaal aan de voorkant

- Neem de kernwaarden leefbaar, rechtvaardig en verbonden zoals beschreven in deze maatschappelijke visie expliciet op in (strategische) beleidstukken en processen voor Haven-Stad.
- Leg de kernwaarden vast in iedere fase van het plaberum (PLAn- en BEsluitvormingsproces RUimtelijke Maatregelen) die Haven-Stad doorloopt.
- De kernwaarden moeten onderdeel worden van aanbestedingsprocedures voor Haven-Stad.
- Start elke nieuwe ontwikkelfase van Haven-Stad met een duidelijk gesprek over de kernwaarden uit de maatschappelijke visie. Op deze manier wordt het sociaal domein aan de voorkant meegenomen opdat er niet achteraf gecorrigeerd hoeft te worden op sociale gevolgen.
- Formuleer veiligheid in Haven-Stad (mede) als sociale veiligheid en ontwikkel hier normen voor vanuit het Sociaal Domein opdat dit meegenomen wordt in de ontwerpen.
- Voer waar mogelijk partnerschap en zeggenschap in, zodat een variëteit aan democratische procedures wordt toegepast en beproefd (consent, deep democracy, loting, buurtreferenda, volksinitiatief, burgertoppen e.d.).
- Verander de financieringssystematiek opdat sociaal ook aan de voorkant kan investeren. Neem 'sociaal' op als onderdeel van de GREX, en organiseer lange termijn programma's en besluiten met geld vanuit sociaal zoals dat nu voor fysiek wel mogelijk is.

De rol van de gemeente

- Breng een splitsing aan tussen wat de gemeente gaat doen en wat marktpartijen kunnen doen; Prik gemeentelijke investeringen vast op de kaart, zodat partijen weten waar ze willen opkopen en waar niet.
- Creëer ruimte in de Haven-Stad begroting voor maatschappelijk aanbesteden en laat een deel van de begroting participatief begroot worden, zowel op wijk- als op buurtniveau.

De gemeente in samenwerking met andere partijen

- Het werken met deelgebieden en versnellings-/convenantrestricties vraagt om een permanent iteratief proces. Hierdoor worden op cyclische wijze belangen blootgelegd en samenwerkingsvormen onderzocht, al prototypend en bijsturend. Sluit hierbij aan bij de Agenda Amsterdams Stadsmaken.
- Formuleer expliciet je ambitie op gebied van participatie en eigenaarschap en zorg ervoor dat kleine partijen, organisaties en collectieven mede-ontwikkelaars en beheerders zijn van de gebouwen en de openbare ruimte. Onderzoek en experimenteer met actieve samenwerking in publiek-collectief-civiele partnerschappen op verschillende plekken en domeinen (thema's) in Haven-Stad.
- Ontwikkel (maatschappelijke) business cases met bedrijven waarin zij een rol spelen in het bouwen van een gemeenschap en in het creëren van lokale verbinding. Dat geeft een basis voor partnerschap in de ontwikkeling van Haven-Stad.
- Geef ondersteuning aan startende initiatieven van bewoners/gebruikers van het gebied. Ondersteun commons, zoals energiecoöperaties, voedselcoöperaties, wooncoöperaties en andere burgercollectieven, met (juridisch) advies en constructieve samenwerking

[I] J. Hoekveld, B. Meijers in AM, Is the sky the limit? Een onderzoek naar wonen in hoge dichtheden. (zonder jaartal).
[II] City of Vancouver, Joyce-Collingwood Station Precinct Plan, p. 9-16
[III] Notitie 'Rechtvaardige stad', Stedelijk Strategieteam, 2019, p. 8.
[IV] Idem.
[V] S. Franke en W. Veldhuis: 'Een verkenning van de rechtvaardige stad. Stedenbouw en de economisering van ruimte'. Stadsessays Trancity*Valiz, 2018
[VI] Een nieuwe lente en een nieuw geluid. Coalitieakkoord GroenLinks, D66, PvdA en SP, 2018, p. 5.
[VII] J.W. Duyvendak & F. Wekker: Thuis in de Openbare Ruimte.
[VIII] Franke en Veldhuis, p. 58.
[IX] S. Fainstein: The Just City. Ithaca, 2010
[X] Een nieuwe lente en een nieuw geluid. Coalitieakkoord GroenLinks, D66, PvdA en SP, 2018, p.5.
[XI] Idem.
[XII] Trendconsulent Jacomine van Veen over nieuwe patronen die haaks staan op de traditionele patronen van studeren, trouwen, kinderen krijgen (Levensloop bewust beleid, Evenhuis, 2002)
[XIII] R. van Wonderen: 'Weerbare burgers, weerbare buurten. Handreiking voor gemeenten en professionals.' Verwey-Jonker Instituut: 2013.
[XIV] Gemeente Amsterdam: Verkenning: Rechtvaardige stad, p. 26, juni 2019.
[XV] https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/jr163-community-participation-development.pdf
[XVI] 26.11.2019 Leidraad participatie gemeente Amsterdam Communicatiebureau.
[XVII] Ma.ak020.nl

5 Bronvermelding

Blokland, T.: Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad. Beschrijving per fase.
Amsterdam: Amsterdam University Press. 2009.

Danny Burns, D., Heywood, F., Taylor, M., Wilde, P. and Wilson, M.: Making community participation meaningful: A handbook for development and assessment. Joseph Rowntree Foundation, 2004. Beschikbaar via: https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/jr163-community-participation-development.pdf

Coalitieakkoord GroenLinks, D66, PvdA en SP: Een nieuwe lente en een nieuw geluid, 2018.

Cities of Making: Cities Report. Brussel: Cities of Making Brussels,2018.

Duyvendak, J.W. en Wekker, F.: Thuis in de Openbare Ruimte. Over vreemden, vrienden en het belang van amicaliteit.
Den Haag: Platform31, 2015.

C. Evenhuis: Levensloop bewust beleid, 2002.

Fainstein, S.: The Just City. Ithaca: 2010.

Franke, S. en Veldhuis, W.: Een verkenning van de rechtvaardige stad. Stedenbouw en de economisering van ruimte. Stadsessays Trancity*Valiz (zonder jaartal).

Gemeente Amsterdam: Koers 2025. Ruimte voor de stad, 2016.

Gemeente Amsterdam, Kernteam thematische studie Ruimte voor Jeugd i.h.k.v. Ruimte voor de Stad/Koers 2025: Themastudie ruimte voor jeugd, 2018.

Gemeente Amsterdam: Kernteam thematische studie Ruimte voor Onderwijs i.h.k.v. Ruimte voor de Stad/Koers 2025: Eindrapport ruimte voor onderwijs, 2018.

Gemeente Amsterdam, Kernteam thematische studie Ruimte voor Sport en Bewegen i.h.k.v. Ruimte voor de Stad/Koers 2025: Ruimte voor sport en bewegen: thematische studie, 2018.

Gemeente Amsterdam, Kernteam thematische studie Ruimte voor Zorg i.h.k.v. Ruimte voor de Stad/Koers 2025: Themastudie ruimte voor zorg,2018.

Gemeente Amsterdam, Leidraad participatie, 2019.

Gemeente Amsterdam, Maatschappelijk akkoord voor Amsterdam, 2018

Gemeente Amsterdam, Projectmanagementbureau: Mensen maken de stad. Samenwerken aan de ruimtelijke en sociale aspecten van Amsterdam, 2017.

Gemeente Amsterdam, Ruimte en Duurzaamheid: .Zorg en Ruimte – voor ouderen. Ruimtelijke strategieën voor levensloopbestendige buurten, 2017.

Gemeente Amsterdam, Stedelijk Strategieteam: Notitie Rechtvaardige stad, 2019.

Gemeente Amsterdam, Stedelijk Strategieteam i.s.m. I. Ivkovic: Aan de slag met de rechtvaardige stad, 2019.

Gemeente Amsterdam, Verkenning: Rechtvaardige stad, 2019.

Hoekveld, J. en Meijers, B.: Is the sky the limit? Een onderzoek naar wonen in hoge dichtheden. Voor AM. (zonder jaartal).

Sendra, P, Sennett, R.: Designing Disorder. Experiments and disruptions in the city. Verso: London, 2020.

Wonderen, R. van, Cohen, M: 'Handreiking weerbare buurten.' Verwey-Jonker Instituut: 2013.

Bijlage:

De kernwaarden in de praktijk: handvatten voor de ambities van Haven-Stad

Er was gedurende het totstandkomingproces veel behoefte aan een doorvertaling van de visie naar de praktijk van Haven-Stad. Omdat dat geen onderdeel is van een visie, hebben wij als tegemoetkoming aan deze vraag een vertaalslag gemaakt middels deze bijlage.

De Ontwikkelstrategie voor Haven-Stad formuleert een viertal ambities die centraal staan in de ontwikkeling van Haven-Stad en daarmee ook in de maatschappelijke visie op Haven-Stad.

1. Functiemenging – hoogstedelijk en economisch vitaal
2. Bereikbaarheid – focus op openbaar vervoer, fiets- en voetgangerspaden
3. Identiteit – water, stoer, stedelijk
4. Duurzaamheid – slagkracht door schaalgrootte

Deze ambities vertalen zich in de ontwikkelstrategie naar een autoluwe, duurzame, stoere, hoogstedelijke stad aan het water.

Deze maatschappelijke visie richt zich ook op de uitdagingen die er liggen voor het sociaal domein: hoe ziet de toekomst van de zorg of van het onderwijs eruit? Kun je kansenongelijkheid tegengaan, zorg bieden aan diegenen die dat nodig hebben of kansen creëren voor beoefenaars van cruciale beroepen op de Amsterdamse woningmarkt? Door de vier ambities van Haven-Stad en de maatschappelijke uitdagingen te verenigen met de kernwaarden leefbaar, rechtvaardig en verbonden komen we tot handvatten voor een succesvolle transformatie naar woon-, werk- en leefgebied.

Functiemenging – hoogstedelijk en economisch vitaal

In Haven-Stad streven we naar een verhouding (in vloeroppervlak) wonen en niet-wonen van 80% : 20%. In die 20% zitten onder meer de werkfunctie en voorzieningen zoals scholen. De verhouding 80% : 20% zal gaandeweg worden bereikt, waardoor de verhouding tussen wonen, werken en voorzieningen gedurende het transformatieproces geleidelijk verandert.

- Ontwerp een stadsplattegrond als stevig casco met ruimte voor toekomstige behoeften en voorzieningen in de wijk (buurt en straat). Behoeften van bewoners en gebruikers (kunnen) veranderen in de toekomst.
- Hoogbouw betekent over het algemeen kleiner, efficiënt en 'individueel' wonen. Dat heeft gevolgen voor de sfeer in een buurt. In het kader van eenzaamheid en leefbaarheid dient nagedacht te worden over de anonimiteit die hoogbouw met zich mee kan brengen. Snelle doorstroming kan leiden tot vervreemding en een gebrek aan (sociale) houvast of 'worteling'. Het is des te meer van belang om bewoners langdurig(er) lokaal te binden. Dat kan met aandacht voor de andere ambities van Haven-Stad en in combinatie daarmee. Bijvoorbeeld door gezinnen aan te trekken (intergenerationeel wonen) en woningen te bouwen die 'levensloopbestendig' zijn, oftewel aangepast kunnen worden aan ouder worden en eventueel ambulante zorg ontvangen. Verder valt te denken aan flexibiliteit in (her)bestemming van plekken, zoals kantoren en schoolgebouwen die met minimale aanpassingen geschikt zijn voor (sociaal) economische activiteit en daardoor ook buiten werk- en schooluren functioneel blijven.
- In Haven-Stad wordt een gemixt milieu gecreëerd: wonen te midden van productieve bedrijvigheid. In Amsterdam is nog niet eerder bewezen dat daarmee een stuk stad wordt opgeleverd met een goede leefkwaliteit. Daarom is het belangrijk tijdens de verschillende fases van de ontwikkeling het gesprek te blijven voeren tussen het fysieke en het sociale domein en met bedrijven en bewoners om eventuele, hieraan gerelateerde sociaal-maatschappelijke problemen vroegtijdig te signaleren en aan te pakken en niet pas achteraf.
- Zorg ervoor dat in Haven-Stad vooraf bij de gebruikswaarde van de openbare ruimte wordt stilgestaan. Vanuit het verleden is bekend dat de balans tussen esthetiek en gebruikswaarde een uitdaging is in gebiedsontwikkeling: de uitstraling van een park kan goed gevat worden in het ontwerp, maar mag niet ten koste gaan van de functionaliteit en mogelijkheden van het een plek als een park voor de bewoners. Daarnaast

is gebruikswaarde geen statisch begrip, maar verandert deze (mee) met veranderingen in de maatschappij.
- Het is belangrijk om als gemeente grond te verwerven om onbestemde vrije ruimte mogelijk te maken en middelen te reserveren om onbestemde vrije ruimte in te richten in samenspraak met bewoners en gebruikers.
- Behoud rafelranden voor spontane ontmoetingen en ongepland gebruik.
- Geef voorrang voor buurtplannen in leegstaand maatschappelijk vastgoed.
- Creëer normen voor gedeeld en op ontmoeting gericht gebruik bedrijfs- en publieke ruimte en (gedeelde) sociale ruimte in hoogbouw.
- Haven-Stad is voor iedereen, maar geef in het woonprogramma nadrukkelijk aandacht aan woningzoekenden met beroepen in domeinen als zorg, onderwijs en veiligheid.
- Kijk ook naar 'tussentijds gebruik' (tijdelijke bezetting van leegkomende locaties en gebouwen) gedurende de ontwikkeling/wachttijd om collectief onderzoek en visie op het gebruik van publieke ruimtes, coproductie van lokale betekenis en waardevolle (nieuwe) functies te verkennen. Koppel waar mogelijk functionaliteiten aan elkaar, zodat er behoeften van diverse bewoners en gebruikers bij elkaar kunnen komen en zorg voor overlappend gebruik van ruimtes zodat verschillende groepen daadwerkelijk met elkaar in aanraking komen.
- Lokale inbedding van formeel en informeel onderwijs, leren van 0-100, het voornoemde idee van 'ecosysteem' en het benutten van het idee van 'nabijheid' vormen belangrijke bouwstenen voor het kunnen laten groeien van verbondenheid. Dit betekent ook dat in Haven-Stad geëxperimenteerd kan worden door scholen niet op de traditionele manier te bouwen. Eenzelfde slag zou in Haven-Stad gemaakt moeten worden op gebied van intergenerationeel wonen.
- Diverse typen activiteit in de plinten op diverse tijdstippen zowel overdag als 's avonds dragen bij aan (het gevoel van) veiligheid. Denk hierbij niet alleen aan bedrijvigheid, maar ook aan kleinschaliger ideeën zoals gedeelde toegangsdeuren voor verschillende functies van een gebouw, wat ook bijdraagt aan de sociale geborgenheid. Dit is extra belangrijk in het enkele geval waarbij 'gesloten' plinten of muren onvermijdelijk zijn. In bepaalde mate dragen simpele ingrepen zoals geveltuintjes en verticale straten of - tuinen in appartementencomplexen bij aan het gevoel van veiligheid en sociale geborgenheid in een omgeving met veel hoogbouw en grote dichtheden.
- Sociale en economische voorzieningen kunnen elkaar versterken door ze in elkaars nabijheid te plaatsen.
- De prettig ingerichte, levendige stadsstraten[6] zijn flexibel qua indeling; in de ochtend is bijvoorbeeld een lange strook ingericht als laad- en losplek, in de middag kunnen hier fietsen staan en in de avond kan er een terras worden uitgestald; de buurt heeft invloed op deze indeling en deze kan per maand of seizoen wisselen.

Bereikbaarheid – focus op openbaar vervoer, fiets- en voetgangerspaden

Bij een intensief bebouwd en gebruikt gebied als Haven-Stad hoort een passend en op de toekomst gericht verkeerssysteem. Door de hoge bebouwingsdichtheid komen er veel mensen te wonen en werken rondom de bestaande en nieuwe openbare vervoersknooppunten in het gebied. Daarnaast moet Haven-Stad goed verbonden zijn met de omliggende wijken en met de rest van Amsterdam en de regio.

- Autoluw Haven-Stad biedt kansen om de straat een nieuwe rol te geven: niet gericht op verkeer of efficiëntie, maar op levendigheid voor bewoners en gebruikers en in verbinding met biodiversiteit en klimaat. Juist de openbare ruimte, en dus ook de straten, worden van belang als het uitgangspunt 'hoog' en 'hoge dichtheid' is. Er kan op een andere manier naar straten gekeken worden; nu als leefruimte in plaats van verplaatsruimte, ook als verticaal in een 'hoge' stad in plaats van horizontaal om meer ruimte in letterlijke en figuurlijke zin te creëren[7].

[6] Zie hierover ook: Koers 2025. Ruimte voor de stad. Gemeente Amsterdam, april 2016.
[7] Een voorbeeld van een gebouw met een verticale straat is de Willemstoren in Rotterdam.

- De bewoners en bedrijven kunnen periodiek hun behoefte aan (deel)mobiliteit kenbaar maken middels enquêtes. Zodat de schaarse, voornamelijk inpandige, parkeerruimte telkens wordt bezet door voertuigen waar echt behoefte aan is (i.p.v. dat vervoermiddelen dagenlang ongebruikt blijven).
- Op de plekken waar deze vervoermiddelen staan, zijn in de directe nabijheid bij voorkeur ook winkels en bedrijven (bijv. fietsenmaker of koffiebar) gevestigd zodat er op de meeste momenten van de dag 'sociale ogen' zijn.
- Er is op het gebied van mobiliteit aandacht voor maatschappelijk betrokken alternatieven die door betrokken Haven-Stadters kunnen worden opgezet (denk aan Smobmax[8] of AutoMaatje[9]).
- Voor mensen met een functiebeperking (incl. ouderen) is er op lastig bereikbare plekken in Haven-Stad (bijv. de landhoofden) een vorm van vervoer beschikbaar waarbij ze niet ver hoeven te lopen of deze vooraf niet hoeven te reserveren.
- Fiets- en voetpaden zijn royaal qua afmeting, zijn gaaf, zonder gebreken en goed verlicht zodat er geen enkele belemmering is om deze te gebruiken; met name op deze fiets- en voetpaden ontmoet je in Haven-Stad elkaar. Hier kun je mensen in de ogen kijken en voel je verbondenheid met de plek. In het verlengde hiervan ligt dat ruimtelijke barrières (vervoersarmoede, onbegaanbare stoepen en stoepranden, trappen) nooit de reden mogen zijn voor het niet kunnen verplaatsen of meedoen in Haven-Stad.
- De grote sportgelegenheden die nu aan de randen van Haven-Stad worden voorgesteld, zijn veilig te bereiken door kinderen die er zelfstandig op de fiets of met OV naartoe moeten.
- Haven-Stad is geen eiland en wil dat ook niet zijn. Het is verbonden met de omliggende buurten zodat er volop uitwisseling is van mensen en functies; dat vraagt om veilige, prettige en directe verbindingen (met name voor fiets, voet, OV).

Identiteit – water, stoer, stedelijk

Veel wijken in Amsterdam, oud of nieuw, hebben een uitgesproken identiteit. De Jordaan, het Oostelijk Havengebied en IJburg zijn hier voorbeelden van. Identiteit ontstaat door de voortdurende wisselwerking tussen de kenmerken van een gebied en de gebruikers. HavenStad heeft alles om een eigen, specifieke identiteit te ontwikkelen.

- Uniek aan Haven-Stad is onder meer de hoge dichtheid aan bewoners en gebruikers in het gebied. Om daarbij ook een prettig leefbare omgeving vorm te geven, is een juiste verhouding tussen openbaar, semiopenbaar en privégebied belangrijk. Tussen deze drie 'soorten' ruimte kunnen randen en grenzen gevormd worden. Een rand is hierbij een afscheiding waarna 'niets' volgt: geen interactie met een andere ruimte. Een grens daarentegen is een ontmoetingsplek: een plek waar twee verschillende elementen, in dit geval ruimtes, samen kunnen komen en interacties ertussen kunnen faciliteren[10]. Denk aan een oever, waar water en land bij elkaar komen en waar uitwisseling tussen de water- en landwereld samenkomt. Juist in Haven-Stad kan het water die rol vervullen.
- In een (hoog)stedelijke omgeving is doorgaans veel sprake van anonimiteit. Dat kan voorkomen worden door de openbare ruimte van Haven-Stad in te richten op ontmoetingen en collectieve ruimten te faciliteren. Ontmoetingen die leiden tot herkenning en erkenning vinden vaak *en passant* plaats[11]. Het onderscheidende karakter van de openbare ruimte in Haven-Stad kan een van de aantrekkingskrachten van dit stuk stad zijn. Onderstreep dit bijvoorbeeld door het gebruik van lokale artefacten en materialen om bewoners en bezoekers te verbinden met het verhaal van Haven-Stad.
- Menging is wenselijk, maar sta uitvoerig stil bij het schaalniveau waarop gemengd wordt en de effecten daarvan – een portiek delen is iets anders dan een blok, straat of buurt delen.[XVIII] Faciliteer sociale menging ook buiten het woonprogramma. Richt de publieke en sociale ruimte (horizontaal en verticaal) in op ontmoeting. Nadruk op efficiëntie in de stadsopzet, gebouwen en verkeersdoorstroming zou de mogelijkheid tot verbinden kunnen schaden als het betekent dat mensen langs elkaar gaan leven.
- De mooiste plekjes van Haven-Stad zijn ook voor degenen die daar niet gaan consumeren. Houd bijvoorbeeld het water in Haven-Stad beschikbaar als publieke ruimte en de kades toegankelijk voor niet-consumptieve/commerciële doeleinden. Trek

[8] Bij Smobmax staat 'smob' voor sociale mobiliteit en 'max' voor het type wagentje dat eraan gekoppeld is. Zie hierover: https://www.amstelveensnieuwsblad.nl/lokaal/maatschappelijk/303793/premium-introductie-smobmax-amstelveen-tegen-sociaal-isolement-668259.

[9] Zie hierover: https://www.anwb.nl/lidmaatschap/maatschappelijk/mobiliteit/automaatje

[10] Zie hierover: P. Sendra en R. Sennett: Designing disorder. Experiments and disruptions in the city, p. 29.

[11] Zie hierover: T. Blokland: Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad.

dit ook door in bijvoorbeeld gratis evenementen (denk aan de Uitmarkt). Hierdoor kun je ook de verbinding met de aanpalende buurten en de regio versterken

- Er ligt een grote uitdaging voor nieuwe concepten voor onderwijs, werk en zorg, vanuit oogpunt van kansengelijkheid en tegengaan van segregatie. Neem als gemeente een regierol en zorg dat verschillende onderdelen met elkaar 'samenwerken' om verbindingen te creëren: veranker onderwijs in de buurt, geef een sociale rol aan bedrijven, stimuleer coöperaties en nieuwe vormen van eigenaarschap.

Duurzaamheid – slagkracht door schaalgrootte

De ontwikkeling van Haven-Stad betekent een kans om te verduurzamen op grote onderwerpen als energie, water, grondstoffen en schone lucht. Gebouwen worden vernieuwd of nieuw gebouwd, openbare ruimte aangepast en infrastructuren voor water, energie en afval gemoderniseerd.

- Duurzaamheid heeft invloed op de (betaalbaarheid van) woningen. Innovaties waar in Haven-Stad naar gekeken zou kunnen worden, zijn bijvoorbeeld de kosten voor warmtesystemen. Zorg dat duurzaamheid niet leidt tot uitsluiting van mensen die hier niet aan mee kunnen doen, dit niet kunnen betalen.
- Ruimte delen is een terugkerend aspect in Haven-Stad en verbonden aan duurzaamheid. Daarin moeten keuzes gemaakt worden: kies je voor kleinere wooneenheden die daarvoor in de plaats meer (semi)openbaar toegankelijke ruimte bieden? Welk draagvlak is er voor de keuzes en hoe zullen deze keuzes tot stand komen?
- Het gebruik van lokale materialen kan bijdragen aan circulariteit en vormt tegelijkertijd mee aan de eigenheid van Haven-Stad. De stadsdonut van Amsterdam biedt hier tevens een kader voor[XIX].

[XVIII] Gemeente Amsterdam, Projectmanagementbureau: Mensen maken de stad. Samenwerken aan de ruimtelijke en sociale aspecten van Amsterdam, oktober 2017.

[XIX] Amsterdam Circulair 2020-2025, De Stadsdonut voor Amsterdam, maart 2020.

